

EDITORIAL

Inovativă prin metodologie și tipul de reconstituire și de interpretare a trecutului, istoria orală oferă noi teme și domenii de cercetare care galvanizează discursul istoriografic contemporan, de multe ori inert și „retrograd” în fața provocărilor pe care prezentul le lansează în chestionarea și recitirea trecutului.

Istoria orală a reînceput să recalifice din punctul de vedere al discursului istoriografic zone repudiate, marginalizate de pudibonderia academică. Din acest motiv, unul din principalele angajamente explicite ale istoriei orale a fost acela de a înregistra și promova „istorii ascunse” (histoires cachées, hidden histories), în care experiențele istorice și de viață ale indivizilor s-au derulat în afara istoriei oficiale, instituționalizate.

O serie de cercetări de istorie orală, la intersecția cu sociologia și psihologia au fost direcționate spre zone excluse, „invalide”, din punctul de vedere fizic și social alocate cronologic atât istoriei interbelice, cât și istoriei recente: rolul istoriei orale în înregistrările de istorie vizuală în comunitățile de surzi din Marea Britanie, impactul istoriei industriale asupra comunităților de muncitori cu referire la sănătate (ca de exemplu bolile provocate de azbest din industriile din Anglia) și la modul în care bolile profesionale au provocat excluderea socială și istorică a acestor comunități, invaliditatea socială, ca de pildă istoria copiilor orfani dinaintea celui de-al doilea Război Mondial în Marea Britanie, sesizată la nivelul unor evenimente și fenomene din istoria copilăriei, în condițiile în care orfelinatele și adopțiile au fost până atunci doar subiecte în reglementările juridice.¹

În datele aceleiași lecturi neinstituționalizate a trecutului, s-a acordat atenție experienței istorice individuale provocate de marea istorie. Un teritoriu mai puțin frecventat în acest sens și care aparține istoriei imediate este cel configurat de epoca de tranziție de la comunism la democrație din fostele țări ale blocului sovietic. Istoria orală se oferă să investigheze modul în care individul se raportează la reinstaurarea democrației, la noul limbaj al vieții politice democratice și al economiei de

¹ Cf. *Oral History*, The Journal of Oral History Society, University of Essex, 2001, vol. 29, nr. 2, pp. 35-73.

piață. Urmărind procesul de de-colectivizare al individului, de redare a identității și a încrederii în sine (self reliance), istoria orală este singura, deocamdată, care prin povestirile de viață marchează atitudinile și înțelesurile pe care individul le dă unor concepte noi, modul în care experiențele istorice individuale semnifică istoric noile concepte și valori cu care este confruntată lumea post-comunistă².

Raportul dintre marea istorie recentă, biografiile multiple și experiențele umane extreme, cum sunt cele din cadrul Holocaustului este o nouă temă sau domeniu frecventat de istoria orală. Tema Holocaustului cunoaște o traiectorie variabilă de interes în discursul public și în istoriografic. Istoria și experiența individuală de viață trăite în timpul Holocaustului au beneficiat imediat după război de atenție restrânsă, mărturiile supraviețuitorilor fiind publicate în tiraj mic și într-o limbă mai puțin accesibilă, cum este limba idiș. În egală măsură, în Europa Occidentală și în Statele Unite, mărturiile supraviețuitorilor Holocaustului au fost colectate într-o perioadă când interesul din epoca interbelică pentru „povestirile de viață” era în scădere o dată cu declinul Școlii de la Chicago „de istoria vieții”. În această perioadă postbelică, interesul din științele sociale s-a deplasat spre „colectarea de date cantitative”. Procesul Eichmann a resuscitat interesul pentru mărturiile supraviețuitorilor precum și două cărți de succes: *Jurnalul Annei Frank* și cartea lui Primo Levi: „*Mai este oare acesta om?*”. La acestea, s-au adăugat și alți factori care au stimulat acțiunile și demersurile istoriei orale legate de supraviețuitorii Holocaustului: lupta împotriva spectrului unui posibil Holocaust în „prezent și viitor”, dorința de a informa „copiii și nepoții” și generațiile viitoare, în cadrul transferului memoriei generaționale familiale, despre o tragedie unică din istoria omenirii, nevoia trăită de supraviețuitorii ajunși la vârsta senectuții de a mărturisi experiențele tragice în proximitatea iminenței sfârșitului lor biologic³.

O altă istorie „nescrisă”, care face obiectivul istoriei orale, este aceea dedicată emigrării și emigranților, adică acele segmente din istoria realitate socială și culturală care nu și-au găsit locul, o istorie a comunităților noi, care nu s-au fixat încă în discursul istoriografic oficial. Emigranții au devenit obiectul de cercetare a istoriei orale, ca fenomen social, care, prin esența lui, semnifică o dislocare din fundamentările

² *Ibidem*, pp. 73-83.

³ *Ibidem*, pp. 83-95.

instituționale, tradiționale și istorice, o ieșire din „registrele de evidență” ale unei societăți care, în mod normal, își elaborează și emite acte și documente arhivistice în principal legate de populația de baștină. Emigrația înseamnă o ieșire din conștiințele aferente unei alcătuirii istorice.

Emigranții reprezintă „o istorie deportată” pentru că ieșirea din spațiu, din referențialitatea lor istorică presupune și o ieșire dintr-un timp pe care s-a clădit o istorie și o cultură. Cultura imigranților este defectivă atât de spațiu, cât și de timp, iar interogarea din intermediul istoriei orale a emigranților are scopul de a reconstitui prin memorie, un trecut, un timp istoric, cultural și identitar. Trecutul lor nu este relevabil într-o istorie scrisă, ci doar într-una care se comunică oral, se produce o reconstruire prin oralitate a unui trecut care, în alte cazuri, este indexat și „salvat” în arhive, în monumente, în „locuri ale memoriei” etc.

Istoria emigranților este o povestire mobilă, în mișcare, „moving stories”, este o istorie elaborată ad-hoc prin oralitate și provocarea actului memorizator. Istoria orală captează singura relație a emigranților cu propriul trecut, ea recrează narativ, o autoreferențialitate prin resuscitarea unui timp și spațiu genuin, din care s-au extras. În cazul emigranților, provocarea oralității în reconstituirea istorică presupune un proces complex imaginativ și sensibil în interiorul actului rememorator.

Emigrația și emigranții își adjucează consecințele marii istorii care a cauzat mișcările de oameni, comunități, populații, istoria orală punând în evidență aspecte variate ale acestui fenomen și dominantele din povestirea istoriei și vieții emigranților. De exemplu, istoria și viața emigranților jamaicani din SUA și Marea Britanie este dominată de dorința acestora de a se integra într-o „societate albă și democratică”, plasată în contrast cu sclavia generațiilor trecute, percepute prin amintirile propriilor lor copilării. În povestire, ei se distanțează de un trecut opresiv, așezând „tăcerea asupra umilinței sclaviei”. În cazul emigranților din Punjab (India), așezați în Anglia, istoria orală recompune dimensiunile culturale, tradiționale, populare ale comunității, prin intermediul unei povestiri versificate, recitative, cum este cazul unui poem creat ad-hoc de un muncitor emigrant.⁵

⁴ Cf. Paul Thomson și Elaine Bauer, *Recapturing Distant Caribbean Childhoods and Communities: the Shaping of the Memories of Jamaican Immigrants in Britain and North America*, în *Oral History*, 2002, vol.30, nr. 2, pp. 49-61.

⁵ Cf. D. S. Tatla, *A Passage to England: Oral Tradition and Popular Culture Among Early Pungabi Settlers in Britain*, în *Oral History*, 2002, vol. 30, nr.2, pp. 61-73.

Studiile de istorie orală au reconstituit, pentru perioade mai lungi, construcția și elaborarea identității colective ale emigranților prin agregările etnice, religioase, culturale. Astfel este cazul comunităților de emigranți slovaci din Philadelphia, între 1890-1954, perioadă în care prezervarea identității etnice și culturale a fost permeabilă la ingerințele marii istorii. În planul narațiunii memorialistice se suprapun două nivele ce structurează identitatea colectivă a emigranților slovaci: un nivel real, instituțional (biserică, organizații fraternală și culturale, organizații etnice), și un nivel reprezentat de o „comunitate imaginată”, recuperabilă din ceea ce se spune, sau se definește și autodefinește în legătură cu identitatea slovacă.⁶

Plasați într-un alt spațiu sau teritoriu, emigranții sunt transbordați și într-o altă istorie, pe care o asumă fie în datele conservării identității lor etnico-culturale, fie în datele integrării în societățile de adopție. Istoria orală s-a cuplat, așadar, studiilor de emigrație, cercetând modul în care emigranții, individual sau colectiv, se stabilesc în noua regiune sau țară, și, de asemenea, relevă căile prin care „cadrul și stilul de viață din locurile de origine sunt recreate și transpuse în noua lume”. În egală măsură, formarea și dezvoltarea comunității de emigranți și păstrarea identității etnice rămâne un fenomen istoric și cultural, configurat pregnant de mărturiile orale, după cum succesiunea generațiilor în comunitățile respective, la interferența cu marea istorie, poate da măsura pierderii sau păstrării identității originare⁷.

La marginalizați, izolați, excluși, emigranți, care sunt alocați aceleiași serii semantice, s-au adăugat, așa cum am arătat mai sus, o serie de cercetări dedicate comunităților ieșite din regimurile totalitare. Din categoria unor asemenea cercetări se pot evidenția studiile de istorie orală care reconstituie viața post-apartheid. S-au pus în evidență procesul integrării în normalitatea cetățeniei extra-rasiale și dificultățile acestei integrări determinate de „trăirea cu trecutul”. Martorii retrăiesc trecutul în prezentul post-apartheid. Această retrăire a trecutului alimentează temerile, fricile prezentului cu insecuritățile sociale, economice care „colorează amintirile”⁸.

⁶ R. M. Zecker, *Not Communist Exactly, but Sort of Like Non-Believers: The Hidden Radical Transcript of Slovak Immigrants in Philadelphia 1890-1954*, în *Oral History Review*, Berkeley, University of California Press, 2002, vol. 29, nr. 1, pp. 1-39.

⁷ Cf. A. Thomson, *Moving Stories: Oral History and Migration Studies*, în *Oral History*, 1999, vol. 27, nr. 1.

⁸ P. Kellet, M. Mothwa, M. Napier: *No Place Like Home: Recording the Struggle for Housing and Work Under Apartheid*, în *Oral History*, 2002, vol. 29, nr. 2, pp. 35-49.

Marile calamități naturale, declinul economic și marile tragedii din istoria recentă sunt, cu predilecție, subiecte de istorie orală, întrucât ele au marcat atât memoria, cât și sensibilitatea colectivă: distrugerile provocate de uraganele din 1957 în SUA, Holocaustul,⁹ falimentele economice și industriale în percepția muncitorilor bărbați și a soțiilor acestora,¹⁰ viața celor fără de casă „homelessness”¹¹ sunt secvențe de istorie trăită și povestită.

Biografia și istoria este o temă de mare actualitate în cercetările de istorie orală. Această temă ilustrează modul în care marea istorie este trăită la persoana întâi singular și modul în care aceeași istorie a marcat derularea biografiei individuale a martorilor. Există cazuri în care însă marea istorie a construit identități multiple în derularea aceleiași biografii. Un studiu de caz în acest sens este cel a unei jurnaliste din Uzbekistan, care la impactul succesiunii unor etape și fenomene istorice, își revendică trei vieți sau identități: „comunistă, uzbekă, supraviețuitoare”. Aceste identități multiple urmează secvențe de viață ce sunt puternic influențate de marea istorie. Între 1933-1988, Saodat Shamsieva a fost comunistă; între 1988-1991, în timpul glasnostului, a putut să-și sondeze propria origine etnică, să o asume și să o exprime; între 1991-1993, este supraviețuitoare în condițiile căderii comunismului, ale tranziției, supraviețuirea fiind în primul rând construită acum pe o derulă existențială și identitară. Cu alte cuvinte, ea a traversat marea istorie, adoptându-și identități diferite ca strategii de supraviețuire, în condițiile unor constrângeri produse de timp, de istorie, de politică, de gen.¹²

O altă temă, care s-a instalat cu un maxim interes în cercetările de istorie orală, este cea dedicată peisajului în memoria colectivă și individuală, mediul înconjurător și istoria orală sau, altfel spus, istoria locurilor în memorie. Aceste cercetări au pornit de la aserțiunea că, locul, cadrul fizic și natural reprezintă plasamentul spațial al mării istorii. Ele s-au centrat pe relația dintre loc, memorie și identitate. Memoria colectivă și individuală a înregistrat și calificat locurile de la margine, ale lumii sărace ca locuri în afara istoriei și locuri ale „memoriei” în marile orașe sau așezări. Există locuri denudate de istorie și locuri de mare concentrare istorică și evenimentială ca „lièux de mémoire”. Sunt analizate, prin

⁹ Cf. *The Oral History Review*, 2000, vol. 27, nr. 2.

¹⁰ Cf. *The Oral History Review*, 2001, vol. 28, nr. 1.

¹¹ Cf. *The Oral History Review*, 2000, vol. 30, nr. 1.

¹² M. R. Kamp, *Three Lives of Saodat: Communist, Uzbek, Survivor*, în *The Oral History Review*, 2001, vol. 28, nr. 2, pp. 21-59.

intermediul mărturiilor orale, schimbările mediului natural, ale peisajului provocate de marea istorie, locul ca „acceptare, legitimare și conflict social și istoric”. Există un peisaj „interior” și unul „exterior” în percepția memoriei colective. Peisajul „interior” este unul centrat etnic și este un peisaj domestic, asumat, organic. Etnia se definește identitar și prin peisajul și cadrul natural în care este plasată. Se instituie, în acest caz, o interioritate în percepția peisajului. În egală măsură, cadrul natural este „frate” cu populația care îl locuiește. El este perceput și în nota defensivității sale, așa cum remarca Michel de Certeau.¹³

Alte direcții de cercetare induc investigarea construcțiilor imaginare a locurilor și mediilor naturale din memoria emigranților, mit și memorie în percepția locurilor, povestirea istorică a locurilor sau anecdotică istorică a toponomasticii, remanențele marii istorii în toponimie și în peisajul natural, sedimentate în memoria colectivă¹⁴.

Actualul număr al anuarului de istorie orală continuă să publice cercetări dedicate unor fenomene și procese din istoria recentă care au marcat pregnant memoria individuală și colectivă: comunism și anticomunism (C. Budeancă, A. Dobeș, G. Gorun, H. Gorun) antisemitismul legionar (C. Paul), istoria imediată a războiului „de lângă noi” (I. Xenofontov, E. Boboc). Aceste studii recuperează prin intermediul anchetei orale, impactul marii istorii asupra biografiilor individuale ca biografii ale rezistenței, ale opresiunii, biografii antisemite, biografii războinice etc.

Discursul istoric se reconstruiește în aceste situații din biografii individuale rememorate și convergente marilor fenomene și procese istorice. Această diseminare narativă a marii istorii presupune, dincolo de secvențele istoriei „trăite”, o resemnificare în planul analizei și interpretării istoriografice, a faptelor istorice dintr-o ipostază proximală. Istoria orală ilustrează corelația și incidența din istoria realitate și diferența din procesul semnificării narative.

Un capitol complementar studiilor și cercetărilor valorificate în acest număr din anuarul de istorie orală este dedicat unor discuții teoretice și metodologice legate de istoria orală și discursul istoriografic

¹³ Michel de Certeau: *The Practice of Everyday Life*, Berkeley, University of California Press, 1984.

¹⁴ Cf. Grupajul de cercetări intitulat *Landscapes of Memory*, în *Oral History*, 2000, vol. 28, nr. 1.

contemporan din care se pot degaja teme precum: istoria orală și mitul (M. Aldea), adevăr și ficțiune în scrisul istoric (L. Luchescu), istoria orală ca discurs public (A. Țentea), istoria în „mișcare” (C. Bejenariu) etc. Actualul număr al anuarului este mărturia unor preocupări constante și cumulative în domeniul istoriei orale.

Prof. univ. dr. Doru RADOSAV

BCU Cluj / Central University Library Cluj